

PRIMJENA PRAVILNIKA ZA OPIS I PRISTUP GRAĐI U KNJIŽNICAMA, ARHIVIMA I MUZEJIMA U OPISU SLOŽENE RUKOPISNE OSTAVŠTINE

Goran Zlodi

*Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu, Zagreb, Hrvatska*

Tamara Štefanac

*Hrvatski željeznički muzej,
Zagreb, Hrvatska*

KLJUČNE RIJEČI:

kataložna pravila, Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima, zbirni opis, rukopis, konceptualni modeli, odnosi, Ivan Belavić

SAŽETAK

Opis složenih zbirki baštine uvijek je bio izazov za katalogizatora. Ako je cilj opisa predmeta baštine predstaviti sve elemente i perspektive složenosti, onda je takvom konceptu potreban novi skup kataložnih pravila koja se odnose na opis i pristup građi u arhivima, muzejima i knjižnicama. Upravo takva pravila donosi novi hrvatski **Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima**, u čiju su izradu od 2013. uključeni stručnjaci iz područja baštine i akademske zajednice. U ovom se radu ispituju odredbe i elementi i primjenjuju na primjeru opisa rukopisne ostavštine Ivana Belavića koja je pohranjena u Hrvatskom željezničkom muzeju u Zagrebu. Također, na istom se primjeru predlažu mogući novi pristupi odnosima koji se tek trebaju definirati s obzirom na to da je u vrijeme pisanja ovog rada bilo dovršeno tek sedam od planiranih dvanaest poglavlja **Pravilnika**.

Ostavština Ivana Belavića dio je fundusa Knjižnice Hrvatskog željezničkog muzeja i dio njezine Zbirke propisa, povijesnih osvrta i drugih tiskovina o željeznici. Unutar ostavštine postoje različite vrste građe, koju je stvorio i prikupio Ivan Belavić. Stoga se u pr-

vom dijelu rada testira način na koji nova kataložna pravila rješavaju složenost ove specifične situacije na svim razinama opisa. Drugi dio rada razmatra mogućnosti povezivanja podataka različitih provenijencija, u katalogu i putem povezanih otvorenih podataka s drugim izvorima, koristeći odnose konceptualizirane kao entitete.

Uvod

Cilj je rada ispitati primjenu elemenata opisa predloženih u *Pravilniku za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima* (Pravilnik, 2019) u specifičnom slučaju opisa složene strukture rukopisne ostavštine koja ima karakteristike arhivske, knjižnične i muzejske građe te je istodobno autorsko djelo stvaratelja i rezultat sabiranja angažiranog sakupljača. Ovakvim pristupom opisu nije namjera unaprijed odrediti je li jedinica građe arhivska, muzejska ili knjižnična građa jer često u tradicionalnom poimanju jedna perspektiva isključuje drugu. Okolnost da tu ostavštinu čine jedinice građe koje bi se mogle uvjetno odrediti kao knjižnična građa i arhivsko gradivo koja/koje se čuva unutar muzejske knjižnice samo upućuje na nužnost inkluzivnog pristupa njezinu opisu imajući na umu korisnika kojem se pristup omogućuje i potrebu upravljanja cjelinom građe i njezinim jedinicama kontroliranim, razumljivim i obuhvatnim sustavom. Kao primjer testiranja elemenata opisa koje predlaže Pravilnik korištena je rukopisna ostavština istraživača Ivana Belavića koja se čuva u Hrvatskom željezničkom muzeju (HŽM) u Zagrebu.²

Historijat i fizionomija ostavštine Ivana Belavića

Viši građevinski i tehnički inspektor Ivan Belavić autor je jedne od prvih povijesti željeznica napisanih u Hrvatskoj, nikad objavljene ali sačuvane u izvornom strojopisu u HŽM-u. Rukopisi Ivana Belavića samo su dio njegove kompleksne ostavštine čija je vrijednost za cijeli fundus HŽM-a iznimna, a korisnicima su Belavićeve rukopisi s priložima nezaobilazan pregled užeg tematskog polja u području željeznice. Rukopisi su nastali u namjeri objave u obliku monografske obrade povijesti svjetskih željeznica, stvarani su u razdoblju od otprilike trideset godina, ali niti su objavljeni niti je, sudeći prema dostupnim podacima i fizionomiji ostavštine, učinjena bilo kakva naknadna urednička intervencija na tekstnom, sadržajnom obliku rukopisa, za razliku od brojnih „uredničkih“, odnosno kustoskih naknadnih intervencija na cjelokupnoj ostavštini i njezinoj strukturi. Podaci o nastanku, ali i transferima imatelja Belavićeve ostavštine pronalaze se u arhivskom gradivu koje se čuva u HŽM-u i u dokumentaciji izvan ustanove. U Hrvatskom državnom arhivu (HDA) sačuvana je Promemo-

2 Zahvaljujemo dr. sc. Mirni Willer, red. prof. u miru i dr. sc. Ani Vukadin na komentarima koji su poboljšali rad, a nadamo se da će naša razmatranja biti korisna za daljnji razvoj Pravilnika.

rija arhivista Stjepana Bačića iz 1969., napisana samo četiri mjeseca nakon Belavićeve smrti, u kojoj arhivistički sumarno opisuju: „Osim rukopisa, fotografija, albuma, osobne korespondencije i sličnog materijala u ostavštini postoji velika količina knjiga, novina i drugih štampanih stvari.“ (Bačić, 1969) Navodi i kako je udovica Zinka Belavić već dio dnevnog tiska predala u otpad te kako je prihvatila njegovu preporuku da ostatak ostavštine čuva „neokrnjenu, dok ne bude sva detaljnije pregledana“ (Bačić, 1969). Međutim, na ostavštinu se 1973. osvrće novinar časopisa „Željezničar“ navodeći kako je smještena u dvorišnoj zgradi u Mihanovićevoj ulici. Stjepan Bačić na spomenutu Promemoriju naknadno rukom dopisuje bilješku kako je gđa Belavić ostavštinu predala željeznici, odnosno tadašnjem Željezničkom transportnom poduzeću (ŽTP), gdje je onda pronalazi i novinar „Željezničara“ 1973. U sljedećoj bilješci, datiranoj 1975., Stjepan Bačić upozorava ŽTP na važnost očuvanja Belavićeve ostavštine. Ponovni arhivistički nadzor te ostavštine provele su arhivistice Državnog arhiva Hrvatske (danas Hrvatski državni arhiv, HDA) Slavica Pleše i Radosna Petris-Martinčić 1977. kada primjećuju kako nema Belavićeve osobne korespondencije koju je Bačić detektirao desetljeće prije te ujedno navode da su pregledale „19 svežnjeva Belavićeve rukopisne ostavštine“ (Pleše i Petris-Martinčić, 1977). Primjećuju i kako su djelatnici ŽTP-a izradili „Spisak publikacija primljenih poslije smrti druga Belavića“ prema kojem su zaprimljena 383 naslova smještena u 24 kutije (stvarna je količina primjeraka veća, s obzirom na to da se pod pojedinim naslovom navodi više primjeraka publikacija). U navedenom Spisku popisuje se raznovrsna građa: časopisi, novine, monografije, enciklopedije, zbornici zakona, različite vrste službenih publikacija (pravilnici, upute, statistike) te jedan album fotografija. Kako se Spisak odnosi na tiskanu građu te se ne iskazuju Belavićevi rukopisi, ostaje samo za nagađati da se predaja rukopisne građe dogodila istodobno kada i predaja publikacija. U „Prijedlogu za sređivanje zbirke Belavić“ upućenom ŽTP-u 1987., ravnatelj Arhiva Hrvatske (danas Hrvatski državni arhiv) Petar Strčić navodi kako je već poremećen „prvobitni sustav zbirke“ te da, prema procjeni, količina iznosi „cca 30 metara dužnih“ (Strčić, 1987). Sudeći prema dopisu koji je voditelj Željezničkog muzeja Hrvatske (danas Hrvatski željeznički muzej, HŽM) Ivan Matić uputio Službi za razvoj ŽTP-a, ostavština Ivana Belavića premještena je u Muzej početkom 1992. te su do tada sačuvane publikacije i svežnjevi rukopisa uvršteni u Muzejsku knjižnicu i popisani do razine predmeta (Poslovna dokumentacija HŽM-a). Kao vrijedan dio knjižničkog fonda HŽM-a Helena Bunijevac navodi i Belavićevu ostavštinu (Bunijevac, 1994.). Ona je 1987. iznosila oko 30 dužnih metara, dok

je 2003. obuhvaćala 26 registratora odnosno 2 dužna metra (Lajnert, 2015). Razlika je poprilična, vjerojatno kao rezultat drukčijeg načina popisivanja, odnosno eventualnog izlučivanja različitih vrsta građe tijekom vremena. Kategorije popisa izmijenjene su te se 2003. rukopisi u izdvojenim registratorima navode kao Belavićeva ostavština, a ostatak knjižnične građe i arhivskog gradiva koje je Belavić sakupio kategoriziran je prema tada postojećoj strukturi zbirnog fonda HŽM-a te raspršen po muzejskim i knjižničnim zbirkama. Belavićevi rukopisi te dio publikacija koje je sakupio uvršteni su u fond Muzejske knjižnice. Također je moguće da pojedine publikacije nisu ni dospjele u Muzejsku knjižnicu, što znači da se već bila poremetila prvotna fizionomija gradiva i zbirke u kojoj je Belavić imao ulogu i stvaratelja i sakupljača građe i gradiva.

Klasifikacija knjižnične građe od samog je osnutka Muzeja tematski usmjerena na podjelu građe prema *područjima* (naziv koji se rabi u prvim klasifikacijskim shemama HŽM-a). Knjižnični fond tako je organiziran prema sljedećim područjima: (0) Općenito o željeznici, (1) Ustroj željeznice, (2) Željeznički promet, (3) Željeznička vozila, (4) Pruge i pružna postrojenja, (5) Elektropostrojenja i uređaji, (6) Muzeji i muzeologija, (7) Službena glasila, časopisi i publikacije, (8) Ostala stručna literatura, (9) Ostala literatura. Ova osnovna klasifikacijska shema dalje se grana slijedeći slično tematsko načelo. Rukopisi Ivana Belavića tematski obrađuju povijest željezničkog sustava u svijetu i Hrvatskoj te sve aspekte povezane sa željeznicom shvaćenom kao složen prometni, političko-gospodarski i društveni sustav te se, stoga, tematski mogu svrstati istodobno u više navedenih područja.

Krajem 2008. provedena je revizija građe u Muzejskoj knjižnici te su popisno izdvojeni naslovi prema načelima rijetkosti, vremenu nastanka, jedinstvenosti i važnosti za povijest željeznice. Ustrojena je Zbirka propisa, povijesnih osvrta i drugih tiskovina o željeznici, a sadrži građu nastalu od 1880. do 1980., i to većinom rijetke i službene publikacije kojima je željeznički sustav izdavač te rukopisne ostavštine istraživača željezničke povijesti. Formiranje zasebne zbirke izvedeno je prije svega zbog učinkovitijeg upravljanja sve većim brojem rukopisnih ostavština za koje je, kao jedinstvena djela, potreban veći stupanj zaštite, fizičke i intelektualne. Pritom građa koja formira podzbirke zadržava svoju samostalnost i organizaciju prema prvotnom redu, iako je prvotni red bio često narušen već i prije ulaska građe u Muzej. Tako, primjerice, za Belavićevu ostavštinu kao jednu od rukopisnih ostavština, odnosno podzbirki sadržanih u ovoj Zbirci nije postojao (ili još nije pronađen) popis arhivskog gradiva koje je Belavić sakupio u obliku priloga svojim rukopisima, pa je vrlo teško rekonstrui-

rati izvornu fizionomiju zbirke u vrijeme njezina nastajanja. Kako je i predmnijevao Petar Strčić 1987., gradivo se pomiješalo još u pismohrani ŽTP-a, a po zaprimanju u HŽM nije izrađen sumarni popis gradiva, nego se odmah pristupilo izradi analitičkog popisa, odnosno pojedinačni dokument tretirao se kao muzejski predmet i obrađen je na razini komada, ne imajući na umu potrebu opisa cjeline i potrebu dokumentiranja transfera građe. Arhivsko gradivo koje nije bilo fizički povezano s registratorima s Belavićevim rukopisima sabralo se još početkom 1990-ih godina u Zbirku tehničke dokumentacije. Tek je u pojedinim slučajevima moguće utvrditi kako je pojedini dokument iz Zbirke tehničke dokumentacije zapravo pripadao Belavićevoj zbirci, dok istodobno valja imati na umu da je prikupljene dokumente Belavić izdvojio iz nekih drugih konteksta, odnosno drugih pismohrana.

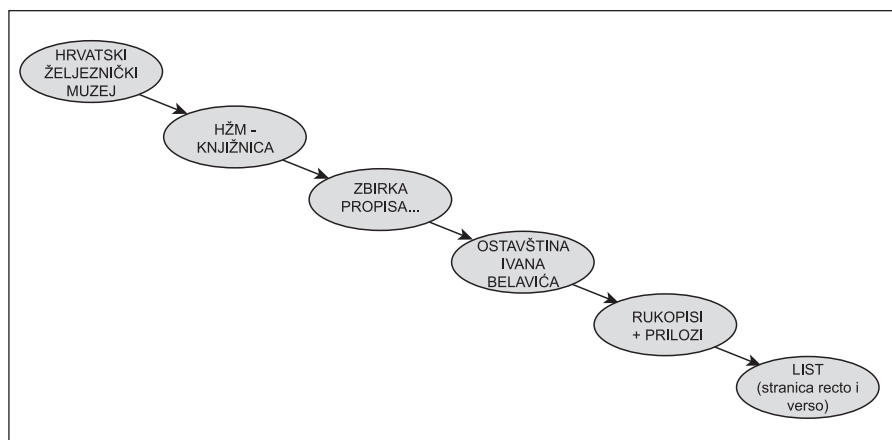
Belavićeva rukopisna ostavština formirana kao podzbirka unutar Zbirke propisa, povijesnih osvrta i drugih tiskovina o željeznici fizički je smještena u 29 registratora. Sastoji se od rukopisa koji je autor naslovio „Povijest željeznice“ i podijelio u 31 tematsku cjelinu koje je također sam naslovio. Te su tematske cjeline za potrebe obrade i opisa nazvane poglavljima. Uz tekstove, ispisane na mehaničkoj pisačoj mašini, tu se nalazi i niz različitih priloga koje je Belavić prikupio i rabio kao izvore informacija za svoje tekstove ili kao podlogu za pisanje.

Složena fizionomija ostavštine/zbirke Belavić diktira opise složenih odnosnih struktura među elementima, odnosno kategorijama opisa, pri čemu bi valjalo poštovati načelo primjerenosti korisnicima iz *Pravilnika za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*, a kojem je cilj jednostavnije snalaženje krajnjeg korisnika. Koliko pojedine cjeline ostavštine mogu funkcionirati samostalno na razinama koncepta djelo-izraz-pojavni oblik-primjerak iz bibliografskog konceptualnog modela *IFLA Library Reference Model* (IFLA LRM), toliko su i međusobno povezane i sabiralačkim činom strukturirane u jedno zbirno djelo, zbirku, odnosno Ostavštinu Ivana Belavića. Intencija sabiranja točno određenih priloga zapravo je stvarateljeva interpretacija nekog tematskog područja svojstvena njemu, a vrlo lako promjenjiva u aktivnosti nekog drugog agenta. Stoga je načelo iskazivanja cjeline i dijelova te opisa odnosa među pojedinim dijelovima te dijelovima u odnosu na cjelinu bitno za upravljanje složenom jedinicom građe i za potrebe daljnjeg korištenja. Istodobno je pitanje upravljanja građom u samoj ustanovi povezano i s funkcijama koje opis mora zadovoljavati. Na primjer, upravljanje intelektualnom cjelovitošću u izravnom je odnosu s upravljanjem fizičkom cjelovitošću korpusa

neke građe te obrnuto, a ti se odnosi posljedično odražavaju i na digitalizirane kopije građe.

Dok je iskazivanje hijerarhijske strukture odnosa cjeline i dijelova relativno jednostavno (Slika 1), iskazivanje odnosa između agenta i pojedinih dijelova jedinice građe jest složenije s obzirom na to da je potrebno razlikovati djelovanje agenta kao stvaratelja i njegovu aktivnost kao sakupljača. Perspektiva kojoj će se dati prioritet u opisu rezultat je odluke opisuju li se rukopisi djela „Povijest željeznice“ kao intelektualna cjelina u kojoj su prilozi dodaci sadržaju, ili Ostavština Ivana Belavića kao fizička cjelina. Također, ponekad (npr. u izradi zapisa virtualnih kataloga izložbi) prednost će se dati izradi opisa pojedinačne jedinice građe. Drugim riječima, opis će se prilagoditi potrebi i funkciji koju on treba zadovoljiti. Bez obzira na odluku, u opisu svake hijerarhijski strukturirane razine pojedinim se elementima opisuju entiteti prepoznati kao određujući za specifičnu razinu opisa jedinice građe.

U nastavku će se prvo prikazati opis Ostavštine Ivana Belavića kao fizičke cjeline, a zatim problematizirati opis intelektualne cjeline.

SLIKA 1. Hijerarhijska struktura odnosa cjeline i dijelova

1. Na hijerarhijski najvišoj razini potrebno je iskazati ustanovu kao (a) imatelja građe te (b) kao stvaratelja zapisa u katalogu ustanove, u našem slučaju Opisa Ostavštine Ivana Belavića. Administrativni i tehnički podaci pristupa koji se općenito odnose na ustanovu iskazuju se na ovoj hijerarhijski najvišoj razini, ali ih je potrebno detaljnije razraditi i na nižim razinama. HŽM kao imatelj građe i stvaratelj zapisa (opisa) može se navesti u zaglavlju svake stranice opisa imajući na umu eventualne potrebe korisničkih

ispisa opisnih predmetnih kartica.

2. Opis na razini knjižničnog fonda – Zbirni opis knjižničnog fonda. Muzejska knjižnica sadrži tiskanu i rukopisnu knjižničnu građu koja je sadržajno povezana sa željeznicom, željezničkim prometom i izgradnjom željeznica u Hrvatskoj i svijetu.
3. Opis na razini zbirke. Zbirka propisa, povijesnih osvrta i drugih tiskovina o željeznici dio je Muzejske knjižnice. Ukupno sadrži 179 jedinica različitih vrsta građe: rukopise istraživača željezničke povijesti (Ivana Belavića, Zvonimira Horvata, Roberta Reketyea itd.), pravilnike i upute o radu željezničkih službi od 1880. do 1980. te rijetka izdanja povezana sa željeznicom kao prometnim, političkim, gospodarskim i društvenim sustavom. Također je namjera opisati pojedinačnu podzbirku te se u tom slučaju iskazuje kako je jedna podzbirka zapravo Ostavština Ivana Belavića koja sadrži rukopis „Povijest željeznice“ u dijelovima i niz priloga u obliku tehničke i službene dokumentacije različite provenijencije.
4. Opis na razini podzbirke kao cjeline. Ostavština Ivana Belavića čini cjelinu na razini podzbirke ili serije. Cjelinu rukopisa „Povijest željeznica“ čini 31 poglavlje (odnosno tematska jedinica) pohranjeno u 29 fizičkih jedinica (registratora), u kojima se obrađuje povijesni razvoj željeznice u svijetu, a posebno na područjima današnje Hrvatske, pri čemu se razvoj željezničke mreže predočuje do detalja. Autor željeznicu promatra kao širi sustav te u prikaz povijesti željeznice uključuje i povijest željezničkih udruženja i organizacija. Unutar 31 poglavlja sadržana je pak dokumentacija kojoj Belavić nije samo autor, nego ima i ulogu sakupljača.
5. Opis na razini pojedinog rukopisnog poglavlja kao zasebne cjeline. Poglavlje izvorno naslovljeno „Uskotračne pruge u Hrvatskoj“ zasebno je pohranjeno u registrator signaturne oznake K-036/001, a sadržajno obrađuje povijest izgradnje i eksploatacije uskotračnih pruga Zagreb – Samobor, Split – Sinj, Slavonsko-podravska željeznica, Varaždin – Vinica, Željeznice grofa Pejačevića, Pionirske željeznice u Zagrebu. Uz tekstove kojima je autor Belavić, pojavljuje se i Belavić kao sakupljač koji među svoje tekstove umeće izvorno građivo kao prilog tekstu (u obliku dokumenta ili nacрта) te prijepise izvornog gradiva. Istodobno, nije poznato jesu li prijepisi isključivo autorovo djelo ili su preuzeti iz nekih drugih cjelina, odnosno pismohrana. Slična je situacija s prijevodima gdje bi Belavićevu ulogu prevoditelja valjalo iskazati kada bi ona mogla biti potvrđena, no

u tom slučaju nužno je ostaviti mogućnost da je prijevod ujedno i interpretacija izvornog teksta. Pritom, prikupljeni arhivski dokumenti postoje kao izvornici, autentične kopije, izvorni prijepisi, prijepisi i preslike što je, ako se fokus opisa usmjeri prema pojedinačnom priloženom dokumentu, također važno iskazati.

6. Opis na razini pojedinog lista i stranice u rukopisu potrebno je iskazati u odnosu cjelina/dio i izraditi ga ako je zbog sadržajnih ili fizičkih svojstava lista (npr. vodeni žig) procijenjeno da je opis na toj razini nužan. U slučaju digitalizacije, opis na toj razini jedinice građe pokazat će se nužnim ne samo zbog pristupa krajnjeg korisnika nego i zbog upravljanja zapisima te će se neophodni metapodaci trebati automatizirano zabilježiti. U opisu Belavićeve ostavštine, na ovoj najnižoj razini moguće je stvoriti opis nekoliko netipičnih pojava oblika:
  - a) Belavić kao autor nerijetko je rabio prazne poleđine arhivskih dokumenata kako bi na njima pisao svoje djelo. Tako dva djela, provenijencijom sasvim različita, dijele isti medij. Djelo koje je prvo nastalo, ako dolazi u obliku ili nekoj od kategorija dokumenata, vrlo vjerojatno pripada nekom drugom arhivskom kontekstu iz kojeg ga je Belavić izdvojio. U nekim je slučajevima taj kontekst moguće prepoznati, a time onda i opisati.
  - b) Belavić kao sakupljač pridruživao je dokumente svojem djelu, i to u obliku izvornih dokumenata i različitih prijepisa koji se, ovisno o načinu nastanka, mogu smatrati autentičnim kopijama i neovjerenim prijepisima koji ulaze u kategoriju prijevoda.

Posebnost ovakvog pristupa autora očituje se u tome što je svoje djelo pisao na poleđini dokumenata različitih vrsta (između ostalog nacрта, planova, karata, ugovora itd.) koje je istodobno i konzultirao kao referentne izvore pri pisanju svojeg djela.

Opis Ostavštine Ivana Belavića prema elementima opisa Pravilnika za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima

U vrijeme pisanja ovog rada *Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima* nije još bio dovršen. Od 12 predviđenih poglavlja, urednički dovršeno bilo je ukupno prvih sedam koji određuju elemente opisa jedinice građe i njezinih karakteristika, dok su poglavlja koja se odnose na agente i odnose među jedinicama građe međusobno i njihovih mogućih odnosa s agentom/agentima bila u fazi izrade. Stoga u ovoj primjeni elemenata Pravilnika na Ostavštinu Ivana Belavića opisujemo jedinice građe prema dovršenim elementima te ujedno dajemo prijedloge identifikacije agenta i mogućih, odnosno primijećenih odnosa koje je potrebno izraziti opisom. Elementi se iskazuju ako su primjenjivi za pojedinu razinu opisa te nužni za upravljanje jedinicom građe i za korisnički pristup. Naime, Pravilnik predviđa ekonomičnost opisa kao jedno od općih načela. Međutim, pri upravljanju zapisima u informacijskim sustavima potrebno je imati na umu primjenjuje li se opis pojedine razine u kontekstu određenog kataloga gdje su jasni interni odnosi između elemenata opisa i odgovarajuće razine i između pojedinih razina, ili se pojedini zapisi izdvajaju iz kataloga i pridodaju nekom drugom kontekstu (npr. slučaj suradničkog digitalnog repozitorija) u kojem je potrebno izraziti takve odnose na drukčiji način od onog koji bi inače u okruženju matičnog kataloga bio samorazumljiv.

Opis jedinica građe: zbirka, podzbirka, rukopis, poglavlje, list, sastavnica

Zbirka propisa, povijesnih osvrta i drugih tiskovina o željeznici

Razina opisa: zbirka

Vrsta medija: rukopisni i tiskani

Oblik sadržaja: tekst, slika

Identifikator jedinice građe: HŽM-K-ZPP

Naslov: Zbirka propisa, povijesnih osvrta i drugih tiskovina o željeznici (nadmjesni naslov)

Organizacija i raspored zbirne jedinice građe: Zbirka propisa, povijesnih osvrta i drugih tiskovina o željeznici dio je stručne knjižnice Hrvatskog željezničkog muzeja. Zbirku čine starija tiskana djela poput službenih uputa i pravilnika za rad pojedinih službi u željezničkom sustavu te rukopisne ostavštine Ivana Belavića, Zvonimira Horvata, Roberta Rekeyea itd.

Jezik: hrvatski, srpski, njemački, mađarski, talijanski, francuski

Pismo: latinica, ćirilica

Opis ili sažetak: Djela sadržana u zbirci tematski obrađuju područja željezničkog prometa, građevinarstva, strojarstva, elektrotehnike, telekomunikacija i dr.

Ključne riječi: željeznica, željeznički promet, željeznička pruga, parni stroj, lokomotiva, mostogradnja, telegraf

Usvojena predmetna oznaka: željeznica – razvoj, željeznica – željeznički promet

Opseg: 179 jedinica građe

Dostupnost: Dostupno javnosti za rad u knjižnici.

Uvjeti objavljivanja ili umnožavanja: Definirani Pravilnikom o uvidu u muzejsku građu i dokumentaciju Hrvatskog željezničkog muzeja

Povijest jedinice građe: Zbirka je formirana 2008. unutar stručne knjižnice HŽM-a kao zbirka starijih i rjeđih službenih željezničkih publikacija i rukopisnih ostavština s ciljem daljnjeg lakšeg upravljanja građom, detaljnije obrade i određivanja prioriteta kod buduće digitalizacije.

Usvojeno ime agenta: Hrvatski željeznički muzej

Usvojeno ime mjesta: Zagreb

Usvojena oznaka vremenskog raspona: 1880./1980.

Ostavština Ivana Belavića

Razina opisa: podzbirka

Vrsta medija: rukopisni i tiskani

Oblik sadržaja: tekst, slika

Identifikator jedinice građe: HŽM-K-ZPP-OIB

Naslov: Ostavština Ivana Belavića

Organizacija i raspored zbirne jedinice građe: Ostavština Ivana Belavića strukturirana je kao rukopisna ostavština (u stvarnom obliku većinom strojopis) s priložima u obliku izvornih dokumenata. Fizički je smještena u 29 registratora unutar kojih su raspoređeni rukopisi prema sljedećim predmetnim cjelinama odnosno poglavljima:

Izgradnja željeznice u Njemačkoj K-020/015 (1965.)

Izgradnja željeznice u Italiji K-020/016 (1965.)

Izgradnja željeznice u Francuskoj K-020/017 (1965.)

Izgradnja željeznice u Belgiji K-020/018 (1965.)

Izgradnja željeznice u Bugarskoj, Rumunjskoj, Grčkoj i Turskoj K-020/019 (1965.)

Izgradnja željeznice u Velikoj Britaniji i sjevernoj Irskoj K-020/020 (1965.)

Izgradnja željeznice u Nizozemskoj K-020/021 (1965.)

Izgradnja željeznice u Japanu K-020/022 (1965.)

Izgradnja željeznice u Kini K-020/023 (1965.)

Izgradnja željeznice u Indiji, Pakistanu, Koreji, Malaji, Indoneziji K-020/024 (1965.)

Izgradnja željeznice u Kongu K-020/025 (1965.)

Izgradnja željeznice u SAD i Kanadi K-020/026 (1965.)

Uskotračne pruge u Hrvatskoj K-036/004 (1900./1965.)

– 31. ....

Napomena uz element organizacija građe: Uz izvorne strojopise čuva se i kopija rukopisa koji obrađuje povijest izgradnje Glavnog kolodvora Zagreb, a čiji se izvornik čuva u Tehničkom muzeju Nikole Tesle u Zagrebu.

Opseg sadržaja: 31 autorski razdijeljeno poglavlje (iako Pravilnik određuje da opseg sadržaja ne obuhvaća sadržaj zbirnih jedinica građe, u ovom slučaju izražava se opseg autorskih rukopisa, a ne aspekt zbirne građe).

Jezik: hrvatski, srpski, njemački, mađarski, talijanski, francuski

Pismo: latinica, ćirilica

Opis ili sažetak: Autor obrađuje povijesni razvoj željeznica u Hrvatskoj i svijetu promatrajući željeznicu kao prometni, gospodarski i društveni sustav. Kao priloge rukopisu Ivan Belavić donosi dokumente različitog porijekla i sadržaja, a koji se odnose na pojedina poglavlja u njegovu rukopisu.

Ključne riječi: željeznica, željeznički promet, željeznička pruga, parni stroj, lokomotiva, mostogradnja, Društvo Južne željeznice, Kraljevske ugarske državne željeznice, Jugoslavenske državne željeznice, Hrvatske državne željeznice, Jugoslavenske željeznice

Usvojena predmetna oznaka: željeznica – razvoj, željeznica – željeznički promet, željeznica – svijet, željeznica – Austro-Ugarska, željeznica – Hrvatska

Opseg: 2 d/m – 29 registratora A4

Dostupnost: Dostupno javnosti za rad u knjižnici.

Uvjeti objavljivanja ili umnožavanja: Definirani Pravilnikom o uvidu u muzejsku građu i dokumentaciju Hrvatskog željezničkog muzeja.

Podatak o izvorniku: Izvorni strojopis naslova „Historijski razvoj Zagreb Glavnog kolodvora“ Ivana Belavića iz cjeline „Povijest željeznice“ čuva se u Tehničkom muzeju Nikole Tesle u Zagrebu.

Povijest jedinice građe: Ostavština Ivana Belavića preuzeta je u Hrvatski željeznički muzej 1992. iz dvorišne zgrade u Mihanovićevoj 12, sjedištu Hrvatskih željeznica, vlasnika i osnivača Hrvatskog željezničkog muzeja. Prema podacima sačuvanim u Hrvatskom državnom arhivu (HDA, Odsjek za gradivo izvan Ar-

hiva, dosje Hrvatski željeznički muzej H-131), djelo Ivana Belavića predala je Hrvatskim željeznicama supruga Zinka Belavić, nakon autorove smrti 1969. U razdoblju od 1969. do 1992. kada je građa preuzeta u HŽM, izvršeno je više nedokumentiranih izlučivanja i sređivanja ostavštine.

Usvojeno ime agenta: Ivan Belavić, 1894. – 1969.

Usvojeno ime mjesta: Zagreb

Usvojena oznaka vremenskog raspona: 1880./1965.

Rukopis „Uskotračne pruge u Hrvatskoj“

Razina opisa: poglavlje (odnosno predmet prema Pravilniku; ovdje se javlja terminološka disonantnost s obzirom na to da predmet u muzejskom diskursu nosi druge konotacije)

Vrsta medija: rukopisni i tiskani

Oblik sadržaja: tekst, slika

Identifikator jedinice građe: K-036/004

Naslov: Uskotračne pruge u Hrvatskoj (glavni stvarni naslov)

Organizacija i raspored zbirne jedinice građe: Listovi rukopisa paginacijom se nastavljaju na prethodna poglavlja, ali se izvan sustava paginacije nalaze uloženi nacrti i dokumenti kao npr. nacrt spojne pruge od kolodvora lokalne željeznice do državnog kolodvora – samoborska pruga iz 1911. godine.

Jezik: hrvatski, srpski, njemački, mađarski, talijanski, francuski

Pismo: latinica

Opis ili sažetak: Autor opisuje izgradnju i eksploataciju pojedinačnih uskotračnih pruga u Hrvatskoj kao što su samoborska pruga, Guttmanova željeznica, Steinbeissova pruga itd.

Ključne riječi: Samoborčec, Slavonsko-podravska željeznica, obitelj Gutmann, Otto Steinbeiss, Šipad

Usvojena predmetna odrednica: željeznica – Slavonija, željeznica – Bosna i Hercegovina, željeznica – Hrvatska, željeznički djelatnici, željeznički kolodvor

Opseg: 2 registratora; 350 listova A4 +10 listova priloga

Dostupnost: Dostupno javnosti za rad u knjižnici. Građa je digitalizirana te je korisnicima omogućen pristup lokalno u prostorijama knjižnice Hrvatskog željezničkog muzeja.

Uvjeti objavljivanja ili umnožavanja: Definirani Pravilnikom o uvidu u muzejsku građu i dokumentaciju Hrvatskog željezničkog muzeja.

Povijest jedinice građe: Nije jednoznačno moguće izraziti složenu strukturu jedinice građe; potrebno je razlikovati priloge nastale pola stoljeća prije u odnosu

na tekst koji ih tematizira. Izraz „1900./1965.“ označava vremenski raspon, ali nije moguće točno odrediti sva vremena nastanaka pojedinih jedinica građe ni lokaciju i način na koji ih je sakupljač Belavić sakupio i uvrstio kao podloge ili priloge svojem djelu.

Usvojeno ime agenta: Ivan Belavić, 1894. – 1969.; nazivi korporativnih tijela koja su stvorila priloge, npr. Lokalna željeznica Zagreb – Samobor, Slavonska podravska željeznica

Usvojeno ime mjesta: Zagreb, Osijek, Samobor itd.

Usvojena oznaka vremenskog raspona: 1900./1965.

List rukopisa „Uskotračne pruge u Hrvatskoj“

Razina opisa: sastavnica (ovdje se opisuje list kao komad, ali pitanje je perspektive koji se dio lista želi opisati, na kojoj stranici, *recto* ili *verso*)

Vrsta medija: rukopisni i tiskani

Oblik sadržaja: tekst

Identifikator primjerka: K-036/004 p.251.

Naslov: Sporovozna karta br. 5. (glavni stvarni naslov)

Opseg sadržaja: Poleđina izvornog dokumenta korištena je kao medij za pisanje rukopisa.

Jezik: hrvatski

Pismo: latinica

Glavne riječi: teretni list

Usvojena predmetna odrednica: željeznica – teretni promet

Opseg: 1 list A4

Natpisi i oznake: dolje lijevo žig „S.P.Ž. Donji Miholjac“; putem ovog elementa moguće je iskazati i ranije arhivske oznake pojedinih dokumenata te se na taj način približiti eventualnoj virtualnoj rekonstrukciji pismohrane iz koje je dokument izdvojen. Moguće je iskazati odnose provenijencije kao „bio je dio od“, isto kao i sadašnje odnosno stanje „jest sastavnica od“.

Dostupnost: Dostupno javnosti za rad u knjižnici. Građa je digitalizirana te je korisnicima omogućen pristup lokalno u prostorijama knjižnice Hrvatskog željezničkog muzeja.

Uvjeti objavlivanja ili umnožavanja: Definirani Pravilnikom o uvidu u muzejsku građu i dokumentaciju Hrvatskog željezničkog muzeja.

Dopunski izvori: Muzej grada Belišće, Državni arhiv u Osijeku [0244] Slavonska podravska željeznica – Osijek (1884. – 1945.); 1885./1941. (odnos povezanosti: provenijencija)

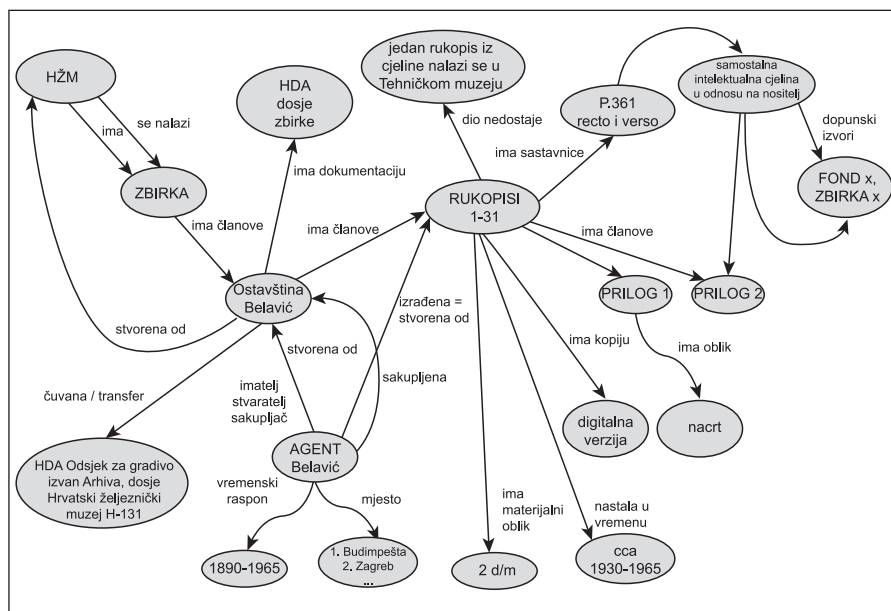
Povijest jedinice građe: Dokument je nastao 1945. u sklopu redovnog poslovanja Slavonsko-podravске željeznice. Nije utvrđeno s koje ga je lokacije i pismohrane Ivan Belavić izdvojio.

Usvojeno ime agenta: Slavonsko-podravska željeznica

Usvojeno ime mjesta: Belišće

Odnos cjeline i dijelova među jedinicama građe: Sporovozna karta br. 5 materijalna je sastavnica lista rukopisa „Uskotračne željeznice u Hrvatskoj“ Ivana Belavića. Odnosi cjeline i dijelova iskazani su kroz perspektivu hijerarhijskog niza s obzirom na to da Pravilnik preporučuje opis cjeline pa tek potom njezinih dijelova, ali uz mogućnost i obvezu uspostavljanja inverznog odnosa.

Složena struktura Ostavštine Ivana Belavićeva prikladna je za ispitivanje prikaza složenih odnosa konteksta opisivane jedinice građe te veza između cjeline i dijelova i među pojedinim dijelovima. Hijerarhijski odnos cjeline i dijelova pogodan je za prikaz strukture opisane na Slici 1 koja prije svega pokazuje odnose unutar rukopisne ostavštine Ivana Belavića kao fizičke cjeline, međutim on nije dostatan za iskazivanje složenijih odnosa konteksta intelektualne cjeline. Ta cjelina obuhvaća i dijelove ostavštine pohranjene izvan HŽM-a, a uz to definira i odnos prema sadržajima koji su samostalne intelektualne cjeline drugih fondo-

SLIKA 2. Vizualizacija odnosa za rukopisnu ostavštinu Ivana Belavića kao intelektualne cjeline

va, npr. tekst propisa na *verso* stranici lista koji je korišten kao medij za pisanje rukopisa. Primjer iskazivanja takvih složenih odnosa rukopisne ostavštine Ivana Belavića dan je u vizualizaciji na Slici 2.

Mehanizmi povezivanja podataka u *Pravilniku za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*

Iz do sada izloženoga jasno je kako će određivanje i uspostavljanje odnosa biti ključno za razumijevanje složenih veza među pojedinim jedinicama građe te između jedinica građe i drugih entiteta čime će definiranje struktura i sadržaja odnosa biti jedan od ključnih mehanizama povezivanja podataka. Kao što je već rečeno, u trenutku pisanja ovog rada u Pravilniku su tek započeta poglavlja o odnosima, no već se na više mjesta u Pravilniku upozorava na važnost njihova uspostavljanja. Iz sljedećeg se primjera, nama važnog jer se referira na odnose povezane unutar zbirne jedinice građe, dobro vidi na koji način Pravilnik predviđa uspostavljanje odnosa: „Kad se jedinice građe koje pripadaju istoj zbirnoj jedinici fizički razdvajaju (npr. radi pohrane na različitim odjelima s obzirom na medij, sadržaj itd.), potrebno je pomoću zbirnog opisa i uspostavljanja odgovarajućih odnosa između cjeline i dijela pružiti informaciju o zbirnoj jedinici kojoj su jedinice građe izvorno pripadale.“ (Pravilnik, A 7.2). Dalje se preciznije naznačuje struktura i način navođenja samih odnosa:

„Odnos se sastoji od objašnjenja ili oznake za vrstu odnosa i podataka o povezanoj jedinici opisa. (...) Odnosi se navode na jedan ili više sljedećih načina:

- u nestrukturiranom obliku (kao napomena)
- u strukturiranom obliku (kao usvojena nadzirana pristupnica ili citat)
- u obliku identifikatora.“ (Pravilnik, A 9)

U poglavlju „Dostupnost i uporaba jedinice građe“ opimjeruje se upućivanje na srodnu građu, u nestrukturiranom obliku, a uz naznaku mogućeg načina bilježenja i putem odnosa:

Poglavlje obuhvaća i napomene o postojanju i lokaciji srodne građe, poput reprodukcija, izvornika ili dijelova zbirne jedinice građe iste

provenijencije koji su dostupni u istoj ustanovi ili drugim ustanovama, kako bi se korisnicima omogućilo daljnje istraživanje. Podaci o srodnoj građi mogu se zabilježiti i kao odnosi (vidi 11 Odnosi između jedinica građe). (Pravilnik, 6)

Nadalje, u poglavlju 6.10.2 precizno se određuju Načini navođenja dopunskih izvora te dijele prema načinu na koji se strukturiraju podaci kao:

a. Nestrukturirani oblik. Bilježi se tekst koji pruža informacije o postojanju dopunskih izvora i ustanovi u kojoj su pohranjeni. Tekst može i ne mora sadržavati naslove dopunskih jedinica građe. Omogućeno je navođenje i dodatnih pojedinosti koje se smatraju značajnima za korisnike, uključujući sažeto objašnjenje odnosa između opisane jedinice građe i dopunskih jedinica.

b. Strukturirani oblik. Navode se usvojeni naslovi i identifikacijske oznake dopunskih jedinica građe. Prethodi im podatak o ustanovi u kojoj se dopunske jedinice čuvaju. Mogu se navesti i drugi podaci (npr. vrijeme nastanka, opseg itd.) kad se smatraju značajnima za korisnike. (Pravilnik, 6.10.2)

Ta je odredba dobro usklađena s postojećom arhivističkom praksom, odnosno normom ISAD(G) koja u poglavlju 3.5.3 donosi element Dopunski izvori (u izvorniku *Related units of description*) čiji je cilj utvrditi dopunske izvore jedinice opisa, uz pravilo kako je potrebno navesti obavijesti o jedinicama opisa u istom arhivu ili u drugim ustanovama, koje su porijeklom (provenijencijom) ili nekim drugim vezama povezane s jedinicom opisa te kako je pritom dobro sažeto objasniti narav te veze, odnosno tih veza. (ISAD (G), 2001). Kontekst dopunskih izvora pretpostavlja i metaforički izlazak opisom iz vlastitog repozitorija putem iskazanih veza i odnosa gradiva/građe koju opisujemo i one na koju se možemo referirati. HeatherMacNeil identificira elemente ISAD(G)-a koji su važni za integritet dokumenata tijekom vremena te posljedično za kontinuitet njihova opisa i budućeg korisničkog pristupa i interpretacije:

Elementi ISAD(G)-a koji upućuju na razinu očuvanja integriteta dokumenata tijekom transfera u vremenskim razdobljima jesu smještaj izvornika, dopunski izvori, povijest arhivskog fonda ili zbirke, vrednovanje, rokovi čuvanja i izlučivanja i sustav sređivanja. Postojanje i

smještaj čuvanja izvornika ukazuje na to da dokumenti koji se opisuju jesu zapravo kopije dokumenata čiji su izvornici bili uništeni ili se čuvaju negdje drugdje. Dopunski izvori identificiraju druge skupine dokumenata koji su povezani provenijencijom s dokumentima koji se opisuju. To bi vjerojatno uključivalo i dokumente koji se nalaze u drugim repozitorijima, a koji su nekada bili dijelom istog fonda. (MacNeil, 2009; 94)

Osim provenijencijom, jedinice građe mogu biti povezane sustavom dopuna i na temelju sadržajne, tematske sličnosti ili bilo kojih drugih kategorija koje se smatraju indikativnima i bitnima te koje će uputiti na raznolike aspekte jedinice građe koja se opisuje. Dopune mogu upućivati i na drukčiju perspektivu, makar ona bila i na nekim razinama proturječna.

Obogaćivanje opisa institucijskim „znanjem“ u hrvatskom kontekstu muzejskih ustanova moguće je putem sustava fondova sekundarne dokumentacije, odnosno sustava dokumentarnog građiva koje kontekstizira pojedinu jedinicu ili skupinu jedinica građe. Na potrebu povezivanja takvog institucijskog znanja na svim razinama upućuje i australski istraživač Michael Jones (2018) koji nedostatke nastale zbog nedostatka integracije institucijskih informacija uočava u australskim i britanskim muzejskim ustanovama. Ipak, takve kritike, odnosno zamijećeni nedostaci, u hrvatskom kontekstu bile bi djelomično neutemeljene upravo zbog sustavnog razvijanja fondova sekundarne dokumentacije u hrvatskim muzejima tijekom više desetljeća, a koje je stvorilo sustave u kojima je, iako sadržajno različita, formalna obrada građe postavila osnove standardizacije. Takav stručni, pa i regulativni okvir, nedostaje u angloameričkim i australskim muzejima na čijoj praksi Jones temelji svoja istraživanja.

Britanski standard za upravljanje muzejskim zbirkama SPECTRUM donosi Skupinu podataka o povijesti predmeta i pridruženim informacijama (*Object history and association information*) koja je iznimno korisna za uspostavljanje odnosa u 34 kategorije podataka, od kojih možemo izdvojiti sljedeće: povezana aktivnost (*associated activity*), povezani koncept (*associated concept*), povezani događaj (*associated event*), povezani fizički predmet (*associated object*), povezana osoba ili organizacija (*associated person, people or organization*). Treba napomenuti kako je za svaku od navedenih kategorija podataka predviđeno strukturirano korištenje i terminološki nadzor, uz još šest različitih napomena (napomene o aktivnosti, pridruženim informacijama, povijesti predmeta, promjeni vlasništva, povezanim predmetima i uporabi). Ova skupina podataka posebno je važna za

praćenje povijesti predmeta jer obuhvaća i podatke o uporabi (funkciji) predmeta i svim promjenama uporabe (primjerice promjena funkcije iz uporabne u obrednu i sl.) te podatke o provenijenciji (kako se shvaća u istraživačkom radu u muzejima i posebno u povijesti umjetnosti) u smislu bilježenja promjena vlasništva i smještaja pokretnih kulturnih dobara, posebice umjetničkih i djela primijenjene umjetnosti.

Odnosi kao entiteti – ključna svojstva odnosa

Govoreći o suodnosu muzejskih, dokumentacijskih i arhivskih zbirki i fondova, Jones (2016) upozorava kako arhivisti odabiru i zapisuju ne samo deskriptivne informacije o gradivu iz prošlosti nego bilježe informacije o spisovodstvenim sustavima i djelovanju pojedinaca i organizacija kako bi implicitno znanje o kontekstu, provenijenciji te drugim entitetima učinili eksplicitnim, a sve kako bi pomogli korisnicima u pronalaženju, razumijevanju i korištenju zbirki. U najnovijem radu u kojem se nastavlja baviti znanjem temeljenim na zbirkama (*collections-based knowledge*), znanjem koje određuje kao kompleksno, međupovezano i često interdisciplinarno, Jones naglašava važnost odnosa:

Najdjelotvorniji način da se stvari povežu s njihovim kontekstom ne leži u kontinuiranom povećavanju kompleksnosti zapisa na razini pojedinog primjerka, već u preciznom korištenju deskriptivnih relacijskih struktura kako bi ih se povežalo u niz kontekstualnih entiteta, od kojih je svaki povezan s različitim sadržajima. (Jones, 2018; 13).

Referirajući se na termin „gusti opis“ (*thick description*) koji je uveo antropolog Clifford Geertz, Jones uvodi termin „gusti odnos“ (*thick relation*): „Idealno, sami odnosi trebaju imati tipove, opise, vremena, mjesta i svojstva, kao i poveznice prema njihovim dokazima i izvorima“ (Jones, 2018; 12). Gordon Dunsire na 7. seminaru Arhivi, knjižnice i muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture, u sklopu radionice o opisu zbirki, govoreći o implementaciji sheme RSLP za opis zbirki u relacijsku shemu baze podataka *Škotske mreže zbirki* (*Scottish Collections Network, SCONE*), izložio je zaključak kako odnose nije dovoljno definirati samo kao odnose (u ER modelu), već je potrebno uvesti posebnu tablicu koja će omogućiti da se odnos dodatno kvalificira (Dunsire, 2008). Naravno, potrebno je biti oprezan i sačuvati koncept odnosa koji je

supstancijalan za ER modeliranje (na kojem se temelje i IFLA LRM i niz drugih modela), a dalje na razini modela i implementacija iznaći načine kako odnosima pridružiti odgovarajuća svojstva.

Na temelju izloženoga, predlažemo da se odnosi promatraju kao svojevrsni entiteti, entiteti koji se moraju moći jednoznačno identificirati i koji posjeduju određena svojstva. Stoga izdvajamo i predlažemo sljedeća svojstva koja mogu poprimiti odnosi:

- 1) **Vrsta odnosa** – vrste odnosa potrebno je normirati kako bi se osigurala njihova jednoznačna prezentacija i interpretacija. S druge bi strane trebalo osigurati fleksibilne mehanizme koji će omogućiti uvođenje novih odnosa te njihovo daljnje normiranje i povezivanje s već normiranim konceptima više razine općenitosti. Konceptualni model RiC (*Records in Contexts*) pokušaj je definiranja niza novih odnosa (792 odnosa), no svakako njihov popis nije iscrpan, a s druge strane čak nepotrebno usložen uvođenjem inačica odnosa u prošlom i sadašnjem vremenu (npr. RiC-R787 Concept/Thing is associated with Date, i RiC-R788 Concept/Thing was associated with Date) i smjerova odnosa (npr. odnos RiC-R787 Concept/Thing is associated with Date, i inverzni odnos RiC-R705 Date is associated with Concept/Thing).

Kada govorimo o vrstama odnosa na razini identifikacije, ali i prikaza, korisno je detaljnije promotriti vidljivu analogiju s prikazima odnosa u sklopu tezaurusa. Ne samo hijerarhijskih i ekvivalentnih odnosa nego posebno asocijativnih odnosa: „sastoji se od“, „razlikuje se od“, „potrebno za“, „rabi se za“ i sl. Primjerice u LOD inačici Gettyjeva Tezaurusa za umjetnost i arhitekturu (AAT) odnos „potrebno za“ identificira se kao **gvp:aat2415_required_for** kao podsvojstvo **skos:hasrelated** unutar domene **skos:Concept**(http://vocab.getty.edu/ontology#aat2415_required_for).

Kod Belavićeve ostavštine tako bi svakako bilo važno razlikovati inačice gradiva koje je autor kao sakupljač uvrstio u svoje novo djelo, primjerice, razlikovati izvorni dokument i prijepis dokumenta, izvorni rukopis ili neovjerenu kopiju rukopisa.

- 2) **Vrijeme trajanja odnosa** – kako bi se osiguralo praćenje promjena odnosa tijekom vremena, nužno je omogućiti bilježenje trajanja odnosa (npr. 1848. – 1849.). Korisnik bi trebao znati u kojem je razdoblju Belavićeve ostavština bila u svojem izvornom obliku, kada su se događale daljnje

transformacije, tko su bili agenti u tim transformacijama i u kojem odnosu spram svake pojedinačne transformacije.

- 3) **Odgovornost za iskaze o odnosima** – potrebno je omogućiti bilježenje višestrukih iskaza različitih osoba o odnosima, bez obzira na njihova nepodudarna, paralelna ili suprotstavljena stajališta. To je važno osigurati unutar pojedinih ustanova i u međuinstitucijskim oblicima suradnje, a posebice u svjetlu mogućnosti sudjelovanja krajnjih korisnika u stvaranju opisa u okviru različitih projekata građanske znanosti ili korištenja informacijskih sustava potpomognutih radom mnoštva, čime se podržava svojevrsna demokratizacija opisa.

Nadalje, na primjeru Belavićeva rukopisa o Glavnom kolodvoru u Zagrebu, koji je u HŽM-u sačuvan u verziji kseroks kopije, a čiji se izvornik nalazi u Tehničkom muzeju Nikole Tesle, vidljiv je prekid kustodijalne odgovornosti, odnosno prekid odnosa odgovornosti imatelja građiva.

- 4) **Određivanje stupnja sigurnosti/nesigurnosti iskaza o odnosu** – istraživački procesi u arhivima i u muzejima nerijetko rezultiraju spoznajama različite razine sigurnosti i pouzdanosti, a vrijedni su bilježenja. Stoga je važno omogućiti određivanje stupnja sigurnosti/nesigurnost iskaza o pojedinom odnosu.
- 5) **Uspostavljanje reference prema dokazima o odnosu** – Michael Buckland promatrao je informaciju kao dokaz, posebice onaj materijalni aspekt informacije koji u svojem trojaku sagledavanju informacije naziva „informacijom-kao-stvari“, a obuhvaća različite vrste dokumenata, podataka, fotografija. Prema Bucklandu, termin „dokaz“ implicira pasivnost: „Dokaz, kao informacija-kao-stvar, ne *radi* ništa aktivno. Ljudska bića djeluju *sa* ili *prema* njemu. Ona ga proučavaju, opisuju i kategoriziraju. Ona ga ispravno ili krivo razumijevaju, interpretiraju, sažimlju ili opovrgavaju“ (Buckland, 1999; 351). Jones ističe kako je za djelotvornu kontekstizaciju ključna upravo povezanost s dokazom, pri čemu se zapis o stvari povezuje s dokazom korištenim za stvaranje tog zapisa, a dokazi mogu uključivati „terenske dnevnike, korespondenciju, dokumentaciju vezanu uz donatora, istraživačke spise, publikacije, mrežne izvore, audiovizualnu građu, fotografije ili mnoštvo drugog sadržaja, od kojeg svaki pojedini primjerak može predstavljati izvor za primjerice jednu dataciju ili pak dugačak narativ“ (Jones, 2018; 13). O važnosti ove teme u muze-

jima, ali i šire u baštinskom okružju, svjedoči i tema CIDOC-ove konferencije: izvori znanja (*provenance of knowledge*) održane 2018., koja je obuhvaćala širok spektar odnosa prema literaturi, dokumentaciji, arhivskim fondovima, terenskoj dokumentaciji, iskazima kazivača te nematerijalnoj baštini.

Za uspostavljanje reference prema jednom ili više dokaza o pojedinom odnosu u SPECTRUM-u zadužena je Skupina podataka o referencama (*reference information group*) pomoću koje se uspostavljaju reference između različitih jedinica građe – muzejskih predmeta i muzejske dokumentacije, knjižne i arhivske građe, odnosno prema bilo kojoj informaciji u bilo kojem mediju, koja može biti objavljena ili neobjavljena.

- 6) **Jednoznačno i trajno identificiranje odnosa** – da bi ljudi i strojevi mogli ubuduće interpretirati i razumijevati, važno je da se i sam odnos, uključujući i njegova svojstva i reference prema dokazima, mogu jednoznačno identificirati putem trajnih identifikatora. U Pravilniku se određuje kako se odnosi navode na jedan ili više sljedećih načina: u nestrukturiranom obliku (kao napomena); u strukturiranom obliku (kao usvojena nadzira-na pristupnica ili citat) ili u obliku identifikatora. Stoga bi ovu posljednju odredbu trebalo precizirati. Ovakve mogućnosti bilježenja upućuju na to da je prepoznata i podržana muzejska praksa korištenja nestrukturiranih oblika, ali s druge strane upravo takva kvaliteta u sustavima često uzrokuje poteškoće, stoga bi prednost trebao imati strukturirani oblik.

Neka od navedenih svojstava važna su, ne samo za odnose nego i za druge iskaze u opisu i valjalo bi ih predvidjeti u Pravilniku, a poslije i na razini implementacija u različitim sustavima. Pritom ih je važno osigurati na razini granularnosti koja omogućuje povezivanje sa svakim pojedinačnim iskazom o jedinici građe, a ne samo s cijelim zapisom o pojedinoj jedinici građe (primjerice povezati pojedini iskaz i referencu prema izvoru ili iskaz o odnosu i odgovornost za taj iskaz). Primjerice, u odgovoru InterPARES-a na RiC ističe se kako je potrebno promatrati „arhivista“ kao ključni entitet za opis (*core descriptive entity*), što „arhivist“ jest po definiciji – entitet koji opisuje objekt koji analizira:

U arhivističkom opisu, iskazi o entitetima, svojstvima, i odnosima su tvrdnje (*assertions*) iskazane od strane arhivista, i svi takvi iskazi trebaju biti prezentirani kao tvrdnje iskazane od pojedinaca u određenom kontekstu, a ne kao samostalne tvrdnje ili činjenice izvan konteksta. (InterPARES Trust, 2016; 5)

Zbirke, odnosi i opisi u kontekstu semantičkog weba

U današnje vrijeme, na nizu primjera nacionalnih i međunarodnih projekata digitalizacije i pružanja pristupa sve brojnijim izvorima iz različitih ustanova i zbirki, a koji se redovito koriste agregacijskom strategijom integracije informacija (npr. Europeana ili ResearchSpace), imamo prilike vidjeti kako se informacije i odnosi povezani s izvornim zbirkama najčešće ili gube (ili barem nisu prikazane) ili postaju teško raspoznatljive i razumljive. Oksana Zavalina i drugi referiraju se na niz istraživača koji tvrde kako se „zbirka“, kao definirajuća ili organizirajuća jedinica, sve više destabilizira u digitalnom okruženju, pri čemu gubimo bitan kontekst za razumijevanje građe (zašto su predmeti identificirani i sakupljeni zajedno i sl.) te, što ističe kao posebno važno, kako su ti predmeti, kao skupina, povezani s našom kulturnom baštinom (Zavalina, Palmer, Jackson i Han, 2009). Pravilnik je dobro prepoznao potrebu uvođenja zbirnog opisa kao mehanizma koji može osigurati kontekst nastanka, provenijencije te svrhe i drugih svojstava pojedinih zbirki. No, zbirni opisi, kao što je vidljivo iz prethodnih poglavlja, temelje se većinom na opisnim poljima – napomenama, koje su, unatoč tomu što je njihovo bilježenje ujednačeno (posebice u arhivističkoj zajednici), i dalje zapisane u obliku slobodnog teksta. I uza sve današnje mogućnosti pretraživanja slobodnog teksta te prepoznavanja entiteta (*Named-entity Recognition, NER*) unutar nestrukturiranog teksta, i dalje nije moguće pouzdano i jednoznačno prepoznati i identificirati odnose među pojedinim jedinicama građe te prema drugim entitetima (osobama, konceptima i sl.).

Kada govorimo o formaliziranju i komuniciranju informacija o zbirkama te odnosima, važno je voditi računa o dvjema razinama korištenja:

1. čovjekovo korištenje informacija (bilo stručnog, bilo krajnjeg korisnika) koji se susreće sa zapisom u sučelju mrežnog kataloga, što nadalje može-mo podijeliti na korištenje informacija:
  - 1.1. u nestrukturiranom obliku: deskriptivne, narativno iskazane informacije sadržane u napomenama
  - 1.2. u strukturiranom obliku: metapodaci koji omogućuju navigaciju, otkrivanje povezanih zbirki, koncepata i sl.
2. računalovo korištenje informacija u okruženju semantičkog *weba*.

Semantički *web* podrazumijeva strukturirane informacije, no nije dovoljna

samo strojna čitljivost, već je potrebno omogućiti i strojno „razumijevanje“. U tom smislu posebno su nam važni *povezani otvoreni podaci* (*Linked Open Data, LOD*) koji putem RDF-a (*Resource Description Framework*) omogućuju semantičku reprezentaciju informacija o određenim entitetima i konceptima poput klasa, tipova odnosa, atributa i sl., definiranim u različitim formalnim ontologijama. Oni omogućuju daljnje povezivanje i obogaćivanje postojećih metapodataka informacijama iz različitih izvora objavljenih u LOD obliku.

Gordon Dunsire i Mirna Willer upozoravaju na dva ključna procesa u vezi sa semantičkim *webom*. S jedne strane, tu je proces *dezagregacije* kataložnih zapisa u RDF trojke te uspostavljanje ekvivalencije između različitih URI-ja za iste bibliografske entitete u cilju postizanja potpunosti metapodataka. S druge strane, prisutan proces *reagregacije* koji omogućuje uključivanje RDF trojki iz drugih izvora. Posebno je zanimljiva i sljedeća ideja koju Dunsire i Willer ističu: „Nekim aspektima re-agregacije mogu upravljati i krajnji korisnici, primjerice koja svojstva će se prikazivati ili odabir formata zapisa“ (Dunsire i Willer, 2011; 8). Možemo zaključiti kako će, posebice kada govorimo o opisima na razini zbirki, te bilježenju i predstavljanju odnosa, u procesu reagregacije, ključna biti mogućnost integracije informacija iz različitih zajednica, ustanova, zbirki i sustava. Sve to, naravno, zahtijeva harmonizirane pristupe.

U Hrvatskoj se o harmonizaciji modela (FRBR i CIDOC-CRM) govorilo već 2006. na 9. seminaru Arhivi, knjižnice i muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture, i to upravo u kontekstu harmonizacije normi, ali i harmonizacije funkcionalnih zahtjeva i korisničkog iskustva: „Definiranje funkcionalnih svojstava isprepliće se s utvrđivanjem normi i smjernica za oblikovanje i strukturiranje podataka o informacijskom resursu, izradom ontologija i modela podataka“ (Ivanović, Katić i Zlodi, 2006; 67). Autori potragu za funkcionalnim svojstvima informacijskih objekata, usluga i sustava te nastojanja da ih se što jasnije, pa i formalno, iskaže, predstavljaju isprva kao jednostavnu ideju prema kojoj funkcionalna svojstva određuju što se od informacijskog objekta traži, koja je njegova svrha te da podaci kojima se objekt prikazuje omogućuju primjereno ostvarivanje tako zadanih funkcija, no odmah upozoravaju i na složenost te ideje u različitim kontekstima:

Istoj se stvari, naime, mogu postaviti različiti funkcionalni zahtjevi, utemeljeni na različitim predodžbama o svrsi objekta i njegova informacijskog predstavljanja ili na ostvarenju tih zahtjeva u različitim kontekstima ili sustavima. Ključnim postaje pitanje kako utvrditi koja

će se funkcionalna svojstva u nekom kontekstu smatrati relevantnima i koji će se kontekst uzeti kao onaj prema kojem se ta svojstva određuju. (Ivanović, Katić i Zlodi, 2006; 67)

Ipak, u kontekstu normiranja i suradnje različitih zajednica, na uvijek prisutno pitanje, u kojoj mjeri trebamo harmonizirati opise heterogenih resursa, autori odgovaraju novim pitanjem, koje retorički, kao kriterij, postavlja korisničko iskustvo: „Ako harmoniziramo resurse, u kojoj je mjeri to potrebno učiniti kako bismo postigli određenu razinu harmonizacije iskustva našeg korisnika?“ (Ivanović, Katić i Zlodi, 2006; 78).

Povezano s modelima, Pravilnik se odlučio za IFLA LRM kao osnovu za modeliranje entiteta i odnosa. Harmonizacija prema CIDOC-CRM-u kao iznimno produktivnom modelu s brojnim izvedenim mapiranjima u muzejskoj i široj baštinskoj zajednici provodit će se putem LRMoo. O aktivnosti procesa harmonizacije svjedoči i trenutačna, radna verzija FRBRoo 3.0 iz rujna 2017. (International Working Group on FRBR and CIDOC CRM Harmonisation, 2017).³ Kada govorimo o mapiranju prema CIDOC-CRM-u, jedan od pristupa integriranja opisa na razini zbirke jest onaj u kojem je ostvareno mapiranje Dublin Core aplikacijskog profila za zbirke (Dublin Core Collections Application Profile, DCCAP) prema CIDOC-CRM ontologiji koja slijedi pristup temeljen na događajima (*event-based approach*). Kako bi osigurali objedinjeni pristup zbirka raznovrsnog sadržaja, autori su predložili mehanizam semantičke integracije koji se temelji na ontologijama, odnosno na mapiranju metapodatkovnih shema prema ontologijama. Primjerice, *Povijest čuvanja* (staza DCCAP->Custodial History) mapirana je u CIDOC-CRM stazu: E78 (Collection)-P30(*transferred custody of/custody transferred through*)-E10(Transfer ofCustody)(Kakali, Constantia, et al., 2007).

Sljedeći koristan primjer mapiranja koje uključuje i opise na razini zbirke jest mapiranje semantike arhivskih opisa, izraženo EAD-om (EncodedArchival-Description) mapiran prema CIDOC-CRM-u. Pritom je EAD dokument promatran kao hijerarhija dokumentacijskih elemenata i atributa koja semantički opisuje arhivski opis putem triju hijerarhija: hijerarhiju fizičkih objekata, hijerarhiju informacija i hijerarhiju lingvističkih objekata (Bountouri i Gergatsoulis, 2011).

Zanimljiv i inovativan pristup, putem federacijskog modela integracije poda-

3 FRBRoo, objektno usmjerena definicija postojećih FR modela kompatibilna s CIDOC CRM-om, trenutačno se revidira kako bi se uskladila s LRM-om (Riva i Žumer, 2017; 1).

taka, pokazuje konzorcij 14 američkih umjetničkih muzeja okupljenih u projekt *The American Art Collaborative* (AAC) koji na svojim stranicama nudi dokumentaciju i primjere povezane i sa zbirnim i sa skupnim opisima (*Linked Art*) koji uzimaju u obzir različite okolnosti u vezi sa zbirkama (primjerice promjene konteksta tijekom vremena), no tek treba vidjeti kako će projekt zaživjeti u praksi.

Otvorena ostaju i pitanja kako zabilježiti i prezentirati iznimno korisna kvalitativna svojstva zbirnih, ali i drugih vrsta jedinica građe, poput jedinstvenosti, rijetkosti, iscrpnosti i sl. za koje istraživanja (Zavalina, Palmer, Jacksoni Han, 2009.) pokazuju da su pretežito opisana slobodnim tekstom.

Zaključak

Elementi opisa predloženi u *Pravilniku za opis i pristup građi u knjižnica-ma, arhivima i muzejima* i razmatrani na primjeru sedam dovršenih poglavlja, omogućuju opis složene strukture građe koja istodobno čine svojstva knjižnične, muzejske i arhivske jedinice građe, a stupnjevanim i logičkim iskazom može se zadovoljiti potrebe krajnjih korisnika i stručnjaka koji građom upravljaju u pojedinom institucijskom kontekstu. Testiranje mogućnosti dijeljenja i integracije informacija putem različitih elektroničkih sustava potrebno je provesti po dovršetku i konsolidaciji elemenata opisa u idućih šest poglavlja Pravilnika, i to ponajviše zbog ispitivanja mogućnosti jasne i nedvosmislene definicije, a zatim i prikaza primijećenih odnosa. Složenu cjelinu rukopisne ostavštine Ivana Belavića u HŽM-u moguće je opisati predviđenim elementima opisa i na toj razini pružiti temeljne informacije potrebne za pristup i primjereno razumijevanje sadržaja i strukture građe. Načelo funkcionalne granularnosti, kojeg se Pravilnik eksplicitno pridržava, omogućuje prilagodbu opširnosti i detaljnosti opisa potrebama upravljanja građom u pojedinom repozitoriju, potrebama same fizičke i/ili intelektualne cjelovitosti jedinice građe te naposljetku iskazanim zahtjevima korisnika. Time pretpostavlja mogućnost stalnog rada na opisu, povratku i nadopuni informacija u trenutku kada se novi podaci prikupe.

Odnosi su ključni za integraciju, prikazi interpretacije podataka unutar informacijskih sustava, a posebice u međuinstitucijskim okruženjima odnosno na semantičkom *webu*. Stoga je ključno omogućiti bilježenje bogatih i normiranih odnosa kako bi se omogućilo njihovo točno razumijevanje pri različitim strategijama korištenja podataka poput agregiranja ili združenog pretraživanja

(federated search) koje je s pojavom povezanih otvorenih podataka iznova sve aktualnije i važnije u ostvarivanju pristupa raznovrsnoj građi koja se čuva u arhivima, knjižnicama i muzejima.

LITERATURA

- American Art Collaborative (AAC), <http://americanartcollaborative.org/> (14-06-2019).
- BAČIĆ, S. (1969). Promemorija: Belavić, Ivan željeznički inspektor pisana ostavština, Zagreb 20. 11. 1969., *HDA Odsjek za gradivo izvan Arhiva, dosje Hrvatski željeznički muzej H-131*.
- BAČIĆ, S. (1975). Promemorija povodom bilješke u „Vjesniku“ od 27. IX. 1974. *HDA Odsjek za gradivo izvan Arhiva, dosje Hrvatski željeznički muzej H-13*.
- BOUNTOURI, L. i GERGATSOULIS, M. (2011). The Semantic Mapping of Archival Metadata to the CIDOC CRM Ontology. *Journal of Archival Organization*, 9(3-4), 174-207, <https://doi.org/10.1080/15332748.2011.650124> (14-06-2019).
- BUCKLAND, M. K. (1999). Information as Thing. *Journal of the American Society for Information Science*, 42 (5), 351-360, [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(199106\)42:5<351::AID-ASI5>3.0.CO;2-3](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(199106)42:5<351::AID-ASI5>3.0.CO;2-3) (14-06-2019).
- BUNIJEVAC, H. (1994). Stručna biblioteka Muzeja: Za potpuniji povijesni mozaik. *Željezničar*, 587, 36.
- DUNSIRE, G. i WILLER, M. (2011). Standard Library Metadata Models and Structures for the Semantic Web. *Library Hi Tech News*, 28 (3), 1-12, <https://doi.org/10.1108/07419051111145118> (14-06-2019).
- International Council on Archives: Experts Group on Archival Description (2016). *Records in Contexts A Conceptual Model for Archival Description Consultation Draft v0.1*, <https://www.ica.org/sites/default/files/RiC-CM-0.1.pdf> (29-04-2019).
- International Working Group on FRBR and CIDOC CRM Harmonisation. (2017). *FRBR object-oriented definition and mapping from FRBRER, FRAD and FR SAD*, www.cidoc-crm.org/sites/default/files/FRBRoo_V3.0.docx (14-06-2019).
- InterPARES Trust (2016). *Comments on “Records in Context”*, <https://interpare->

- strustblog.files.wordpress.com/2016/12/interparestrust_commentsonric_final2.pdf (29-04-2019).
- IVANOVIĆ, J., KATIĆ, T. i ZLODI, G. (2006). FRBR i CIDOC-CRM: perspektive harmonizacije. 9. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture / Willer, Mirna; Zenić, Ivana ur. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 66–78.
- JONES, M. (2016). Documenting Things: Bringing Archival Thinking to Interdisciplinary Collaborations. *The Australian Library Journal* 65, (3), 213–23, <https://doi.org/10.1080/00049670.2016.1204976> (14-06-2019).
- JONES, M. (2018). From catalogues to contextual networks: reconfiguring collection documentation in museums. *ArchivesandRecords*, 39 (1), 4–20, DOI: 10.1080/23257962.2017.1407750.
- KAKALI, C., LOURDI, I., STASINOPOULOU, T., BOUNTOURI, L., PAPTHEODOROU, C., DOERR, M. i GERGATSOULIS, M. (2007). Integrating Dublin Core Metadata for Cultural Heritage Collections Using Ontologies. International Conference on Dublin Core and Metadata Applications (str. 128–139), <http://dcpapers.dublincore.org/pubs/article/view/871> (14-06-2019).
- LAJNERT, S (2015). Ivan Belavić: veliki istraživač željezničke povijesti. *Željezničar*, 830, 27.
- Linked Art : Collections and Sets, <https://linked.art/model/collection/> (14-06-2019).
- MACNEIL, H. (2009). Trusting Description: Authenticity, Accountability, and Archival Description Standards. *Journal of Archival Organization*, 7 (3), 89–107, DOI: 10.1080/15332740903117693.
- Međunarodno arhivsko vijeće (2001). ISAD(G): opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva, drugo izdanje, https://www.ica.org/sites/default/files/isad_g_2_edition_hr.pdf (29-04-2019).
- M. H. (1973). O radu Ivana Belavića. *Željezničar*, 147.
- PLEŠE, S. i PETRIS-MARTINČIĆ, R. (1977). Promemorija: Belavić, Ivan željeznički inspektor pisana ostavština. *HDA Odsjek za gradivo izvan Arhiva, dosje Hrvatski željeznički muzej H-131*.
- Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima, <http://npk.nsk.hr/> (29-04-2019).
- RIVA, P. i ŽUMER, M. (2017). The IFLA Library Reference Model, a step toward the Semantic Web. Paper presented at: IFLA WLIC 2017 – Wrocław, Poland – Libraries. Solidarity. Society. inSession 78 – Standards Committee, <http://library.ifla.org/1763/1/078-riva-en.pdf> (14-06-2019).

ZAVALINA, O. L., PALMER, C. L., JACKSON, A. S. i HAN, M.-J. (2009). Evaluating Descriptive Richness in Collection-Level Metadata. *Journal of Library Metadata*, 8(4), 263–292, <https://doi.org/10.1080/19386380802627109> (14-06-2019)

APPLICATION OF THE RULES FOR RESOURCE DESCRIPTION AND ACCESS IN LIBRARIES, ARCHIVES AND MUSEUMS WHEN DESCRIBING COMPLEX MANUSCRIPT COLLECTIONS

KEYWORDS:

cataloguing rules, Rules for resource description and access in libraries, archives and museums, collection description, manuscript, conceptual models, relationships, Ivan Belavić

ABSTRACT

The description of complex heritage collections has always presented a challenge for the cataloguer. If the goal of the heritage artefacts' description is to represent all elements and perspectives of the complexity, then such a framework needs to be supported by a new set of cataloguing rules or a code that address the description and access of heritage materials held in archives, museums and libraries. The development of new cataloguing rules in Croatia started in 2013 through the collaboration of heritage professionals and academics. This essay examines the provisions and elements set out in the Code and their application in the example of the manuscript of Ivan Belavić kept in the Croatian Railway Museum. It also uses this example to suggest some possible approaches to descriptive elements that have yet to be defined. The manuscript of Ivan Belavić is part of the museum's library holdings as well as part of its special collection of prints and books. Within the bequest there are different types of collected material, both collected and created by Ivan Belavić, and this description tests how the new rules might represent all the complexities of this specific situation on all descriptive levels. The second part the paper examines possibilities of integration both in the catalogue and through linked data of these materials with other resources, using relationships conceptualized as entities.